

INTRODUKTION

Om vanligheten

Hos frisören bläddrar jag en morgon i en tidskrift. Glansiga sidor fyllda av det vackra folket. Vi känner modevaruhusen Armani, Gucci, Busnel – markörer för framgång. Svala kostymer, blanka skor. Unga kroppar, ansikten med höga kindknotor, människor nedsjunkna i flygplansfätöljer. Breda leenden. Munnar fyllda av starka vita tänder, klirren av is i whiskyglaset när flygplanet dånat iväg ut över startbanorna. Och jag undrar; vad rör sig bakom deras solbrända ansikten?

Jag lägger ifrån mig tidningen och ser ut mot gatan. En mamma drar en barnvagn på trottoaren. Hon går lugnt och ler mot ungen som sträcker sig mot henne. En student cyklar förbi på en urgammal damcykel. Han visslar. En äldre herre är ute och vankar med sin skabbiga hund. Han verkar trivsamt konversera med sin vovve medan de väntar på grönt ljus. Ett leende, en vissling, ett samtal med en hund.

I den vaknande staden tycks allt som vanligt. På morgonen har säkert någon smekt en kind och sagt »sköt om dig idag, vi ses». En pappa har stått i fönstret och sett sin gänglige son gå iväg till skolan och tänkt »vad fort tiden går, nyss körde vi honom till dagis». En kvinna har satt på kaffe och ringt en väninna. Och i kväll kommer någon att fråga: »Hur är det?» och de flesta svarar utan närmare eftertanke: »Jo, tack det är som vanligt.»

Kanske underskattas vardagen. Man låter sig förföras – och stressas – av det massmediala glittret. Det skapar en illusion av att det först är någon gång i framtiden (när man fått tid eller råd) som man skall leva. Nuet är sällan uppskattat; kanske får varken frun eller mannen, arbetet, staden, grannarna eller de gamla vanliga möblerna den uppskattande blick de förtjänar. Det vanliga duger sällan. Man ser ned i TV-tidningen samtidigt som barnen äter flingor och vill att man skall tala med dem. En äldre bekant som man möter på gatan börjar omständligt berätta om 1950-talet. Själv står man på nålar, man orkar inte med det ovidkommande – och skyndar iväg för att hinna ta det lugnt. Man ser besvikelsen i mannens ögon, men ändå säger man »tyvärr jag måste rusa»!

Vem talar om det vanligas värde? I en tid när många vill göra stora pengar på att människor längtar efter *något annat* borde vanligheten få extra uppmärksamhet. Hur många som är sjuka säger inte: »Jag skulle göra vad som helst för att det skulle vara som vanligt.» Den friske har många önskningar, den sjuke har endast en. Vem höjer en bågare till *vanlighetens* lov?

Jag minns Claes Hylingers dolda attack mot märkvärdigheten: »Ditt öde kommer inte att fullbordas genom att du träffar så kallade intressanta människor. /.../ Du kommer säkert att möta sådana, men det kommer inte att vara till någon nytta för dig. Tvärtom kommer det att förvirra dig och leda dig på villovägar. Var på din vakt mot stora personligheter, berömdheter och fantasier. Det du söker – och du vet inte själv vad det är du söker – kommer du att finna under enkla förhållanden i en alldaglig konversation med en vanlig normal vardagsmänniska. Närhelst du hamnar i en sådan situation, så skärp dina sinnen, för din innersta önskan kan komma att upp-

fyllas på ett sätt som du inte anar. /.../ Man får inte förväxla storhet med berömmelse» (1986).

Det betyder inte att upprymdhet och fest kan strykas från dagordningen. Inte heller fascinationen för stora personligheter. Men jakten på upplevelser eller beundran för de framgångsrika kan göra att människan varken ser eller uppskattar det som hon faktiskt har. Vart tog ordet trivsel vägen?

Livsnjutning och bristen på allvar

Denna bok berör två sidor av samma sak: livsnjutningen och det djupa allvaret, samtidens största bristvaror. För båda fordras ett avstannande, en inbromsning. Boken har kommit till under en lång period, huvudsakligen i de mellanrum som infinner sig under resor: i bussar och väntsalar, på tåg, flygplan, caféer och hotellrum. Paradoxalt nog uppkommer – mitt i själva färden – ett slags meditativa rum. En känsla av icke-rörelse skapas mitt i rörelsen. Tågskenors dunk eller stimmiga caféer startar ofta färder inåt. Mitt liv är likt många andras fyllt av förflyttningar: arbetsresor, möten och konferenser. Lavaströmmar av ord flyter genom huvudet när uppsatser, artiklar och avhandlingar yrkesmässigt skall granskas. Under arbetet med en forskningsrapport om »sekularisering och social utspädning» lockades jag in på ett sidospår. Jag började skriva ned spridda tankespår; det växte med tiden till denna samling reflexioner.

För att distansera mig från den uppdrivna takten och akademins ibland alltför lufttomma rum har det blivit allt viktigare de senaste åren att vila hjärnan, att finna balanserande öar av tystnad, fickor i tiden. Visst, jag trivs bra i universitetets skenbart torra värld. Utan kritisk och förutsättningslös forskning

vore livet torftigt. Alltför många har alltför färdiga svar. Dessutom uppskattar jag att arbeta fort och att ha många bollar i luften. Men däremellan söker jag perioder av lättja, av strosandets kvalitet. Växlingen mellan arbete och vila är det viktigaste. Självfallet skriver jag även denna bok till mig själv.

Långsamhetens lov är skriven i en viss ordning men lämpar sig väl att ströva omkring i. Vissa avsnitt är kanske mer teoretiskt hårdtuggade – som i kapitel 1 – men dem kan man hoppa över för att (eventuellt) återvända till. Varför skall alla böcker läsas från början till slut?

Det planlösa läsandet i mina egna »kokböcker» har blivit till en meditativ akt. Svarta anteckningsböcker av vaxduk har i årtal fyllts med fragment av samtal, repliker från filmer eller iakttagelser av fasader, avskrifter från böcker – fjärran från teoriernas världar. Själva det planlösa bläddrandet i dem är lika vilsamt som musik. Även när jag faller upp skärmen på min minimala dator anträder jag ofta en annan resa än den yttre. Stirrandet in i den gråvita skärmen förvandlas ibland till en andlig övning: att flytta ett ord, grunna över en synonym, söka form åt spretiga tankar. Skrivandet är ett sätt att bli klar över sig själv; jag skriver för att komma ihåg vad jag tänker.

Allt fler sitter i förortståg och läser i en pocketbok eller antecknar i ett skrivhäfte. Kanske är de senaste årens ökade intresse för läsning och skrivande symtom på ett förbisett behov av avskärmning och existentiell andhämtning. Att läsa fordrar uppmärksamhet samtidigt som det skapar ro. Att läsa något högt – för sig själv eller tillsammans med någon annan – ger sammanhang och mening. Att skriva ned tankar och dagboksanteckningar blir ett sätt att skydda sin integritet. Bokläsandet

ger oss chansen att vistas i fiktiva världar där inga e-mail och mobiltelefoner hetsar.

Långsamhetens lov är ingen populärvetenskaplig text om stress, hastighetens sociologi eller livsfrågornas psykologi. Sådana finns det redan gott om. Det är snarare en samling spridda iakttagelser och resonemang kring inre och yttre resor. Framför allt berör den färden till oss själva: »Den längsta resan är resan inåt. Den som valt sitt öde, som anträtt färden mot sin egen botten» skrev Dag Hammarskjöld i *Vägmärken* (1963).

Behovet av stillhet och djupt allvar, liksom av livsnjutning och avsiktslöst strosande, verkar vara större än någonsin. De är två sidor av samma mynt. I fokus står den rastlösa och splittrade människans önskan att hinna ikapp sig själv. De senaste åren har många personliga samtal rört den höga hastighetens alltför höga pris. Och all forskning visar på samma tendens. Mängder av medicinska rapporter talar om utbrändhet, »gå i väggen» och utmattningsdepression. Allt färre människor tvingas orka allt mer under allt kortare tidsrymd. Det offentliga rummet invaderas av telefoner, ljud och hets. Denna acceleration är på väg att skapa en kulturell härdsmläta – en uttunning av humanistiska värden och eftertänksamhet.

Många vittnar om en andlig torftighet och existentiell törst – samtidigt som de tycks sitta fast i en rävsax. De skulle vilja lugna ned sig, men de låsta förhållandena gör att allt tal om långsamhet blir en cynism. Att förvandla ett strukturellt och politiskt problem till en fråga för den enskilda individen lägger bara sten på börda.

Många – även yngre – upptäcker att de inte tagit sig tid att leva utan bara arbetat och slitit (för vad?). De har inte orkat

eller kunnat värja sitt eget livsrum. Särskilt farligt tycks de leva som älskar sitt arbete och blir nervösa när »inget händer». Omärkligt invaderar rastlösheten deras inre. De får något irrande i blicken. En del lever som om de skulle kunna ta ut allt gott ur livet på en enda gång; göra allt samtidigt. Livet reduceras till ett hafsigt rusande mellan olika projekt och ett vagt tal om att »sedan – när jag får tid – skall jag ta det lugnt». Ofta har jag de senaste åren hört orden: »Allt för sent börjar jag inse att jag inte unnat mig att leva.»

Tanken att man skall vänta med att leva sitt liv till den dag när man får tid är förförisk, men förrädisk. Det kommer alltid något emellan. Följande rad ur Tomas Tranströmers dikt är glasklar: »Du blir aldrig färdig, och det är som det skall» (ur Romanska bågar i *För levande och döda* 1989) för att inte tala om Lennart Hagerfors boktitel *Livet är det som pågår medan vi sysslar med annat* (1990).

Det som tycks vara svårast, när kroppen till slut säger ifrån och stressymtomen kommer, är insikten om att man själv faktiskt *skulle ha kunnat* ändra sig. Vissa förhållanden går inte att påverka, andra går faktiskt att åtgärda. Men man gjorde det inte, och man inser att det varken går att skylla på ett krävande arbete eller på tidsandan, inte heller på familjen. Hetsens motor finns inom en själv. Rastlöshetens rusande mellan olika upplevelser blir ett sätt att trampa vatten i en vag otillfredsställelse. Om man någon gång tvingas vara stilla stiger mörka tankar upp: »Jag kommer inte att kunna förverkliga mina drömmar, de flesta tåg har gått och jag har inte mod och ork att säga nej.» Men främst finns oro över att man snart inte ens orkar med sig själv – långt mindre dem man älskar.

Visst hetsar man därför att hela samhället rusar, man stressas

för att man inte kan påverka sin arbetssituation eller för att familjen krisar. Men – och det är ett stråk som denna bok vill uppmärksamma – ibland finns existentiella skäl till det höga tempot. Om man tvingas vara ensam med sig själv hinns man ifatt av en stor tomhet. Man anar torftheten i sitt eget inre. Ängslan över att behöva stå öga mot öga med sig själv är kanske en lika viktig förklaring till den uppskruvade takten som hårda arbetstider, förvirrade hemsituationer och telefoner i fickan. Att trampa vatten för att slippa känna sin existentiella hemlöshet är minst sagt tröttande.

Jag vet inte vart jag är på väg – så det gäller att skynda sig

Hur många säger inte efter en kort tid på sjukhus: »Nu skall jag lägga om stil. Nu *måste* jag förändra mig. Det var en tuff läxa.» Och inte så få personer ändrar faktiskt sina liv. De tar det lugnare – åtminstone under en period. Men skall det behövas en liten infarkt om våren för att man skall unna sig livsnjutning? Måste man »gå i väggen» innan man tar sina egna livsfrågor och sin andliga längtan på djupt allvar? Är det först när man hårdhänt drabbas av insikten om att underbart är kort som man inser sitt behov av avsiktslös trivsel. Många som överlevt svåra sjukdomar är rörande överens; de gläds åt det lilla och är förvånade över hur de låtit sig förföras och bara jagat efter vind. Perspektiven förskjuts; det oplanerade strosandet, vänskapens samtal, åsynen av landskapets skiftningar – allt som är fjärran från upplevelsenarkomani – blir nu väsentligt.

Sannolikt är det viktigare än någonsin att bjuda sig själv på några fria timmar, värna sin rätt att inte vara nyttig, att inte

åstadkomma något, att se på skogarna, iaktta folk som går förbi ett fönster eller att låta ett vänskapens samtal förbli dröjan- de – utan att komma fram till något. Exempelen är legio: Att läsa en bok en vanlig dag. Att slänga ett skynke över TV:n en vecka. Att bygga lego med barnen en eftermiddag eller sakta stava sig igenom texterna till Bachs *Matteuspassion*. Att utan skam bereda rum för värden som berikar och ger ro.

Men man bör se upp. Långsamheten måste ses i relief mot snabbheten. För många är urbanitetens puls attraktiv; så även för mig. Hetsen, telefoner som ringer, mailen som kommer, planet som landar, trafikens brus – allt detta är helt enkelt »kul». Att tala med vänner i fjärran länder, sitta på snabba möten, läsa tidningen på x2000, sätta in hörlurarna och lyssna på musik medan bussen gungande drar genom staden, sådant är för många härligt. De sista åren höjs dock allt fler varnande röster. Balansen mellan att arbeta hårt och att sedan ta det lugnt har tippat över. Många saknar naturliga mellanrum – vilans zoner har blivit exotiska. Tysta miljöer blir färre. Stressrelaterade sjukdomar kryper nedåt i åldrarna.

När det till slut uppträder tidsfickor, så ljuder även där musik eller mobiltalarnas gälla röster. Den *påtvingade intimiteten* blir direkt plågsam. Med vilken rätt måste telefoner alltid tränga sig in i en gemenskap? Behovet av att få vara ifred med sina tankar – ens ofta förbisedda hemliga sällskap – tycks större än någonsin. Men även behovet av att få dela dem i lugn och ro. Tankar kommer alltid att ta tid. Lågmälda samtal går inte att föra via mail eller genom att snabbt tala i varandras telefonsvarare eller genom att sända sms. Mailen erbjuder en intimitet som förvisso inte skall underskattas, men erbjuder även en möjlighet till förställning. Levande resonemang kräver upp-

märksamhet och någon som ser på oss och säger: »Kan du förklara det där utförligare!» utan att snegla på klockan eller ha mobilen blinkande på cafébordet.

Först när man lugnat ned sig kan man ana betydelsen av naturen, vänners ansikten, leenden, ömhet och kulturens skatter. Först när man inte kastar sig hit och dit kan vänskap fördjupas. Först i den goda ensamheten anar man vem man själv är. Först när man står ut med sig själv kan man lyssna till andra. Man »behöver» dem inte; man klänger sig inte fast vid sina medmänniskor för att slippa ensamheten. Men inte heller måste man ständigt värja sig för intimitet. I stället inser man att man är och förblir beroende av andra och därför medvetet måste *odla* gemenskapen med sina vänner, familj och barn. Efter livskriser är de drabbade ofta rörande eniga: vänskap och kärleken (dessa slitna ord) till sina närmaste – är till slut det enda som betyder något. Om man bara sökt förverkliga sig själv, vad gör man då när motgångarna kommer? De båda ordspråken »ensam är stark» och »tiden läker alla sår» är sällsamt maktlösa när man tvingas ut i tillvarons utmarker.

Den jäktade ser aldrig styrkan i den strosande människans harmoni. Den som jagas av sig själv tappar till slut förmågan att njuta. Ordet trivsel börjar bli allt mer exotiskt. Det associerar till klämkäcka svartvita filmer i 1950-talets blanka kök. Men varför måste förnöjsamheten alltid projiceras in i tidigare epoker eller förläggas till pensionsåldern?

Engelskan har två ord för ensamhet. Det ena är *solitude* som bland annat betyder den självvalda eller goda ensamheten. I den kan man föra dialoger med sig själv, där får man tillfälle att hinna ikapp. *Loneliness* är däremot ett ord som har mer att göra med utanförskap; man har inga vänner, ingen att umgås med.

Denna bok vill uppmärksamma den självvalda ensamheten liksom de små gemenskapernas styrka. Den säger samma sak ur en mängd olika synvinklar: långsamhetens kultur bör återerövas. Men långsamheten är mångtydig. Framför allt har den inget egenvärde. Utan pekpinnar vill denna bok antyda några vägar för människan att värja sin integritet, att möta tystnadens svarta tankar och att öka livskänslan. Råden kanske ter sig naiva men de går tillbaka till kulturens klassiska källor.

I tidigare böcker har jag sett på helighetens roll i samtiden ur ett samhällsperspektiv (1993, 1998) och i en annan visat på den kristna mystiken med dess stillhet, meditation och inre vägar (1994). Den socialpsykologiska forskningen om mobiliteten, internets, medias och de sociala strukturernas roll för de existentiella frågornas uttryck är mer spännande än någonsin. Men till den hoppas jag kunna återvända i ett annat, vetenskapligt sammanhang. Denna gång fokuserar jag varken på psykologi, teologi eller sociologi. Detta är en personlig bok som berör de existentiella och andliga frågornas roll i en allt snabbare kultur.

Nu något om bokens uppläggning! Bokens *första del* försöker skapa några tankevävar kring rastlöshet, livsfrågor och livsnjutning medan *den andra delen* berör såväl yttre som inre resor. Jag berättar om tre »pilgrimsfärder» föregångna av ett avsnitt om de existentiella frågornas ofrånkomlighet.

Kapitel *ett* visar några samhällsfaktorer som bidrar till den höga hastigheten. Det ger en viss samhällsvetenskaplig ram som den kan hoppa över som direkt vill komma in på långsamhetens kultur. Kapitel *två* hyllar vilan samtidigt som den problematiserar livsnjutningen. I kapitel *tre* bryts tanketråden genom att svårigheter med ensamhet och tystnad antyds. Kapitel *fyra*

tar upp en del klassiska råd för det inre livet, till exempel det goda samtalet, vikten av att strosa och den andliga läsningen.

Kapitel *fem* handlar om en höstmånad i Budapest när frågor om lidande och död blev påträngande. Det berör även cafékulturen och de ungerska badens kroppsliga njutningar. Kapitel *sex* innehåller ett vinterbesök i Sankt Petersburg med en vandring i författaren Fjodor Dostojevskijs fotspår. Tillsammans med honom diskuteras de eviga frågorna om Gud och mystiken. Boken avslutas med ett besök i det soliga Umbrien under våren. I den lilla staden Assisi verkade den helige Franciscus på elvahundralet. Genom honom får man en viss inblick i klosterlivets villkor, framför allt i den stillsamma livsglädje som råder inom en orden. Samtidigt är Franciscus provocerande i sin kritik av konsumtion och egocentriskt självförverkligande.

För den som trängtar efter akademisk fördjupning finns en kommenterad bibliografi. Men nu över till det första kapitlets preliminära iakttagelser om rastlöshetens anatomi.

1 | Rastlöshetens anatomi

Om splittring och jagandet efter vind

... vi saknar tid att uppleva de verkliga dramerna i den existens som är oss tilldelad. Detta får oss att åldras. Ingenting annat. Rynkorna och vecken i ansiktet, de är signaturerna av de stora lidelserna, lasterna, insikterna, som kom för att besöka oss – men vi, herrskapet, var inte hemma.

Walter Benjamin i Hylinger 1975

Väntans kategori

Medan jag sitter i telefonen en morgon hörs svaga pip som jag försöker ignorera. Men de stör. Till slut ger jag upp. Samtalet är till en av sönerna. Jag ber honom vänta tills jag får avsluta. När jag sedan slår på datorn står det »You have mail» i nedre högra hörnet. Jag försöker bortse från det, men den lilla signalen påverkar mig. Alltså klickar jag på brevsymbolen och öppnar.

Det ryms mycket på detta dokument. Det är från en student som åker till Sydamerika över sommaren. Han skriver att citaten som han ombads kontrollera i sin uppsats om filosofen Solovjov kommer att granskas i universitetsbiblioteket i Bogotá. Han har ringt över Atlanten för att reservera boken. Nu ber han mig ringa till hans telefonsvarare i Göteborg och tala in ett meddelande, eftersom han senare på kvällen skall lyssna av den från Prag, där han då befinner sig på genomresa. Hans mail kommer från ett internetcafé och är skrivet en kort stund innan jag läser det – sannolikt i Kraków.

En stund senare syns den lilla brevsymbolen igen, denna gång från en vetenskaplig diskussionsgrupp. Inläggen strömmar in under dagen: från Odessa, Istanbul, Los Angeles, Narvik och Barcelona. Så hör en lärare från Leksand av sig och efter en stund kallas jag till ett sammanträde. Jag ser ut genom fönstret. Telefonen ringer igen. En forskarkollega från Amsterdam berättar att han i förra veckan mötte en annan kollega i Denver. De hade diskuterat ett möte som skall hållas i Torino, Italien. Vi talar en stund om temat: sociala och tekniska tids- och rumskompressorer.

Alla dessa disparata intryck slängs emot mig under en knapp

timme. Och så håller det på. Det gör det för allt fler människor. Geografiska avstånd blir minimala, antalet bollar i luften ökar, mötena blir snabba, förbiilande. Internet har utvecklats till ett globalt supermedvetande. Huvudordet för 1900-talet var – inte utan skäl – snabbhet. Kanske accelerationen skapar en kulturell erosion som vi först i framtiden inser vidden av (tidskriften *oo-tal*, nr 4, 2000).

Farten ökar exponentiellt i stort sett överallt: inom näringsliv, forskning, undervisning, media, kultur, familjegemenskap, teknik. Min sockerbitsliknande Macintosh, som för några få år sedan var ett under av fines, står nu bortglömd på vinden. Informationsutbudet sväller samtidigt som förmågan att uthärda det tråkiga minskar. Men kanske är *splittring* ett nog så viktigt ord som snabbhet. Uppmärksamheten slits åt olika håll. Med ökad mobilitet och trådlös kommunikation samspelar man med allt fler personer under allt kortare tidsrymder. Fler bryter sig in i våra livsrum. Den självklara konsekvensen är att *eftertänksamhetens zoner* minskar. Samtidigt blir de sönderhackade: »Ursäkta, men jag skall bara svara i den andra telefonen!»

Vi hör det gång på gång; hastigheten i kommunikationen och rörligheten ökar, liksom globaliseringen. Ord som »modem, internet, megabyte eller bredband» fanns knappast alls i språkbruket för tio år sedan. En rymdfärja glider långsamt runt globen. Den går oändligt trögt i jämförelse med vad som händer om man trycker på symbolen för »send» på mailen.

Vad händer med människan när allt går fortare? Ja, den eftertänksamma personen premieras inte – för att inte tala om den som är blyg. Den som förefaller obeslutsam skapar irritation. De nedsättande orden för sådana är många: »såsig, omständig, seg, tidsödande eller långrandig». Ord för snabbhet är

nästan automatiskt positiva: »effektiv, snabb, hålla flera bollar i luften, simultankapacitet». Samtidigt leder otålighet för det mesta till oövertänkta beslut.

Hafsiga möten med jagade människor skapar sällan något bestående. Samtidigt; det som är *långsamt* har inget egenvärde. Frånsidan är seghet, omständlighet och obeslutsamhet. Kanske fordras det en balans mellan snabbt framkastade infall och eftertänksamhet. Snarare är det *långsiktighet* som borde stå i centrum. Därför är det förödande att blanda samman effektivitet och snabbhet. De långsamt framskapade besluten – där tankepauser inte betraktas som onödiga – håller ofta längre. Kanske är till och med demokratin i fara när ingen längre hinner sitta kvar på ett politiskt möte eller ger sig tid att fördjupa sig i en fråga.

Men tillbaka till tekniken. Textmängder som för tre år sedan krävde tunga böcker och sändes som paket över kontinenter ilar runt klotet som sekundsrapida »attach». Brev som för ett par år sedan formulerades i stilla kammare med raspiga pennor eller med blytungna skrivmaskiner och rättades med Tipp-Ex färdades över oceaner med flyg. Nu är de framme i en blinkning.

Pennans stilla rörelse över papperet ersattes av skrivmaskinernas dunk. Dessa ljud är sedan länge ersatta av datortangenternas tassande ljud. Muspekarens blinkande linje ropar »formulera något!».

Mänskliga upplevelsekväligheter som i årtusenden har skapat stor litteratur och konst är på väg att bli ovanliga. Ord som »förberedelse, återberättande eller besinning» tycks bli allt mer sällsynta i västvärlden. Bara för ett decennium sedan var det dramatiskt att ta avsked inför årslånga utlandsvistelser. Nu kan

i stort sett alla resenärer ta sig hem inom ett dygn alldeles obe-
roende av var man befinner sig på klotet. Avskedens omfam-
ningar i flygplatsernas utrikeshallar kan förvisso vara sorgsna,
men efter endast några timmar är man i kontakt per mail, te-
lefon eller fax från Bombay, Chicago eller Semipalatinsk – om
man nu inte har råd att ringa från luften. Mångfalden av olika
intryck, snabbt förbiilande ansikten, splittrande kast mellan
høgt och lågt blir allt mer påtagliga.

Tankegångar avbryts allt oftare och tiden blir sönderhackad.
Utan att man har blivit tillfrågad tvingas man lyssna till andras
halva dialoger från mobiltelefoner. Människor vankar fram och
tillbaka på tunnelbaneperronger, på gator och på torg medan
de talar högljutt om trivialiteter. Ofrivilligt sugts man in i deras
liv. Utan genans bjuds vi in till förhandlingsrum eller barn-
kammare, allt medan man själv förgäves försöker läsa sin tid-
ning.

Men vad händer med en människa som alltid måste vara
uppkopplad? Finns det en *nåbarhetsfälla*? Vart tar förmågan att
vänta vägen? Och vem står upp för rätten att ibland inte alls
vilja träffa andra, att inte öppna mail eller inte ha telefonsvara-
re? Kommer skyddet mot tillgängligheten att bli framtidens
lyx?

Tingtäthet och senaste nytt

Ett sätt att förstå samtiden visar sig i hur människor umgås med
tingen. Om idéomsättningen och dekonstruktionen blivit post-
modernitetens pluralistiska kännetecken så gäller samma sak
med tingen. För de senaste generationerna har vardagen blivit
mer *tingtät*. Människan omger sig med fler grejor än någonsin.

Det finns fler och fler tekniskt komplicerade saker – som man
inte har en chans att begripa. Tingens *omsättningshastighet* har
dessutom ökat. Bakom detta ligger självfallet ekonomiska driv-
krafter. Den mångbesjungna marknadens syfte är just ökad
tingtäthet och tingomsättning (Featherstone 1995).

Kring sekelskiftet hade ett nyanskaffat ting för de flesta kvar
ett slags trollkraft. Efter en tid fick det en patina. Grundregeln
var att spara, vårda och reparera. Att man skulle slänga en ned-
suttet stol eller en lampa var onaturligt. Idén att förstöra något
som fungerade var inte bara konstig, den var omoralisk.

Vår tids *lyxartiklar* skulle vår föräldrageneration knappast
förstå. Materiell lyx såsom vackra bilar, dyrbara plagg och kraf-
tiga armbandsur har av ett allt större befolkningslager ersatts av
icke-materiell lyx som tid, utrymme, upplevelser, tystnad och
kroppsligt välbefinnande. Nymanglade linnelakan i sängen el-
ler en tågupé utan mobiltelefoner uppfattas som lyxigt, lik-
som massage eller sköna stolar. Badkaret har fått en renässans.

Med ökad massproduktion och masskonsumtion förändras
synen på tingen. Med tilltagande tingtäthet förlorar föremålen
snabbare sin lyster. Just därför skapar talet om Den Senaste Mo-
dellen en hets. De enskilda tingen försvinner allt fortare i
mängden av andra. Föremål ersätts utan att vara förbrukade. Det
må sedan vara skor, tröjor, klockor, telefonapparater eller dato-
rer. Mobiltelefonens finesser ersätts av nya efter bara några må-
nader. Allt som är fast förflyktigas, tingens betydelse dunstar.

Slit och släng-debatten har tystnat. En sak köps, nyttjas och
vardagliggörs inom loppet av några dagar. Det betyder troligen
att människan inte lägger märke till de föremål som omger
henne i samma utsträckning som tidigare generationer. Tingen
sjunker undan medvetandet. Deras lysförmåga är kort. Förr

behövdes föremålen på ett annat sätt; ordet bruksföremål klingar idag en aning ålderdomligt. Jag ser mig om i affärernas skyltfönster och undrar; vilka föremål är egentligen nödvändiga?

Den ökade tingstätheten och tingsättningen leder till att de enskilda tingen varken är menings- eller symbolbärande under längre perioder. En farfar ger sitt barnbarn en present. Han har ägnat flera timmars funderingar åt den – vankat i varma köpcentra – och slutligen köpt en leksaksbil och slagit in den i ett blått paket. Pojken tjuter av glädje i en minut, men springer sedan svettig för att visa sina andra leksaker. När farfadern ser alla grejor som väller över barnkammarens golv frågar han sig: »Vad betyder någonting längre?» Efter en dag ligger den nya plastbilen under kökssoffan; om två veckor är den på vinden.

Vissa värden kopplas till ting eller attribut. De blir delar av en livsstil. Golfklubban, det korta håret, ringen i örat, storleken på mobiltelefonen eller färgen på skjortan kan fungera som ett slags *identitetsmarkörer*. De skapar tillhörighet och bildar öar av meningsfullhet och tydlighet i det ständigt brusande konsumtionshavet. Men även livsstilar trivialiseras när de överdrivs för att ge effekt. Livsstilskonsumtionen är föränderlig och nyckfull. Efter några månader är det nya koder som gäller. Också modets livscykel går fortare. Den skapar – och fyller – behov och global rikriktning i allt snabbare takt (Featherstone 1991). Varumärkenas världsomspännande nätverk slår effektivt ut etnisk tillhörighet och politisk ideologi (Klein 2000). De afrikanska massajerna står utanför hembyns internetcafé och tittar på CNN:s reklam för hotell i Singapore. På Västbanken sitter politiska aktivister och ser på MTV. Arkaiska kulturer eroderar långsamt.

Och jag undrar om den tingsräta och tingsättande konsumtionskulturen kanske skapar en kringirrande längtan efter något som representerar absoluta värden, något som är »bärande av vara» eller förmedlar andlig fasthet? I tidigare epoker stod kyrkan eller templet mitt i byn, som en visuell påminnelse om att det finns centrum och periferi i tillvaron, att vissa ting – exempelvis det heliga rummet eller altaret – representerade värden som stod utanför det vanliga. De heliga representerade en okränkbar ordning. Nu tycks evighetsmetaforiken klinga av. Kanske är det därför som människan om och om igen, och i en allt hetsigare takt, tillskriver *det nya* en styrka som det självfallet inte har.

När symboler för det andligt hållfasta eller det eviga har försvunnit försöker man förgäves slå ned sina pålar i något slags centrum. När även sökandet efter ett sådant centrum har upplösts av postmodernitetens splittring är det inte underligt att devisen »allt genast» väcker anklång. Det är inte att *vara* som gäller, inte heller att *ha* utan att *köpa*. *Homo consumens* har ersatt *Homo sapiens*.

Samtidigt som materiella värden tycks allt mer självklara i den rika västvärlden får upplevelsevärdena allt större betydelse. Att få *synas* i media, helst som programledare, artist eller krönikör, är den högsta drömmen för många unga. Och just detta – att bli sedd och uppskattad – är kanske en bakvänd indikation på en hel generations ensamhet, många unga har inte blivit bekräftade utan ignorerade av en självupptagen föräldrageneration. Fantasin om att »bli känd» hämtar sannolikt bränsle ur en avgrundsdjup sorg över grundläggande övergivenhet. Ämnet är allt för svårt att beröra för både föräldrar och barn; *ingen hade tid*.

Resandet (men självfallet inte med charter!) är en av de viktigaste drömmarna för samtidens ungdomsgeneration. Upplevelseresan, helst till så otillgängliga platser som möjligt och gärna ensam, blir ett tecken på styrka och identitet. Den inhemska urbefolkningen i exotiska länder stirrar med slocknade blickar på västvärldens kringflackande backpackers. Brunbrända spelar de volleyboll eller ligger på stranden allt medan urinvånarna städar deras toaletter. Snart drar de vidare till nästa land – Argentina eller Malaysia.

Visst finns det mottendenser; café latte-kulturen sprider sig, filosofikurser tycks bli allt mer på modet, längtan efter att problematisera är påtaglig. Som kollektiva skärmar mot förvirring och stress växer de fram: hembygdsromantik, sökandet efter historiska rötter, cigarrökarnas sällskap, medeltidsveckor, broderiets vänner, stresshantering, frigörande andning, reservoarpennornas förening, tai chi och *Vereinigung zur Verzögerung der Zeit* (Föreningen för tidens fördröjande).

Många tillskriver »den gamla goda tiden» värden som den självfallet inte ägde. På andlighetens område söker många ideal från fornkyrkan eller arkaiska urtider. Ökenfäder, buddhistiska munkar och schamaner romantiseras. Andra söker det genuina, »något annat», en »plats». Mot det hektiska och det globala står det stillsamma och det lokala.

Åke Daun och andra har visat att just svenskens naturkänsla är stor; det må sedan gälla havet, fisket eller skogen (1989). Den är ett uttryck för motsatsen till det tillverkade, konstlade och onödiga. Naturen upplevs som heligt okränkbar. Många firar sin privata andakt i skogens tysta rymder. Men även själva kyrkorummet omhuldas med förnyad styrka. Undersökningar visar att kyrkor tillskrivs ett mycket stort värde. Det

räcker inte med ett bibliotek, en skola, en bank eller en park i stadsbilden. Inte minst inför födelse, vuxenblivande, parbildning och död behövs symboler för *en annan ordning*.

När omsättningshastigheten blivit ett egenvärde uppträder ett slags motståndsrörelser. I det tysta söker sig människor till ting och platser som är laddade med ett kontinuerligt *vara* – motsatser till förändring och omsättning. Det gäller inte minst när nationella eller privata katastrofer inträffar. Efter Estonia-katastrofen gjorde i stort sett hela den svenska befolkningen något slags rituell handling. Kristina från Duvemåla sjunger: »Du måste finnas, du måste finnas». När allt svajar måste man ha något som »finns» i *en annan mening* än barn, vänner, kultur och natur.

Här ser vi att andligheten kommer in även i samtiden, ofta diffus och lätt generad. Någon går in i en kyrka och tänder ett ljus, men man vet inte riktigt varför. Andra har en ikon i ett hörn av sitt hem eller ett kors runt halsen. Men man vet inte riktigt varför. Filosofer skulle tala om en ontologisk törst. Kyrkofadern Augustinus skulle gå ännu längre och hävda att även den moderna människans hjärta är oroligt – det är människosläktets grundläggande kännetecken – ända till dess det finner ro i Gud (Berg-Eriksen 2000). Alla övningar i antistress eller stillsam livsnjutning förblir i detta existentiella perspektiv enbart dekorationer eller flyktförsök, det finns en grundläggande sorg som är inbyggd i existensen. Den är av andlig art. Att komma i kontakt med den smärtan är en del av den mänskliga mognaden. »Men utan Gud måste så många ord dö: de som inte längre hitta ett fäste» skriver Sidner i *Göran Tunströms Juloratoriet* (1983).

Relationernas skörhet

Rastlöshet har även med etisk och existentiell relativism att göra. Traditionellt starka normsändare som familjen, skolan och kyrkan har försvagats – de är inte längre de viktigaste fostrarna. Andra förebilder kommer in tidigare, framför allt i ungdomarnas värld. De blir allt fler och allt mer motsägelsefulla. Ingen bär längre självklarhetens styrka; ingen har ett automatiskt tolkningsföreträde. De viktigaste byggstenarna i identitetsbildningen tas snarare från musik, media, TV, mode och internet än från politiska partier eller kyrkor. Ungdomar konsumerar media cirka fem timmar om dagen. Organiserade ekonomiska intressen styr effektivt. Det som ter sig som individualism är snarare försåtlig likriktning. Kisar man med ögonen när man blickar ut över ett torg ser man i stort sett en enda färg på människors kläder; modets färgkod råder.

För bara några årtionden sedan var livsstilarna relativt klassbundna. Man kunde se vilken socialgrupp en person kom från. Nu är livsstilarna mer styrda av åldersgrupperingar och intresseinriktningar.

De *sociala beröringsytorna* har blivit allt fler samtidigt som de har blivit allt mindre. Uttryckt mer konkret: unga människor – men även äldre – träffar nu långt fler personer. Samtidigt umgås de med dessa personer under allt kortare tidsrymder. Det betyder att en individ under livet träder i relation till ett större antal personer än förr, samtidigt som relationerna till dessa andra blir allt mindre permanenta (Gergen 1991). Ålderssegreringen är större än någonsin. Femtonåringar umgås inte med sjuttonåringar. Tjugoåringar träffar sällan de som är tjugofem. Generationsöverskridande aktiviteter blir allt mer sällsynta.

Det sker ett slags *social utspädning* just därför att livet allt mer tenderar att uppfattas som individens eget projekt. Det är utmanande, men kan även vara tröttande. Ord som solidaritet, offer eller ansvar för andra människor ter sig fjärran från samtiden och uppfattas snarare som överlevande metaforer från vänsterns sextio- och sjuttioal. Det finns ungdomar som helst vill ha projektanställningar; ofta vill de arbeta hårt och sedan resa upp pengarna. Att behålla samma arbete under hela livet tycks för många vara en främmande tanke.

I bondesamhället var beröringsytorna få och stora, man umgicks med i stort sett samma människor under hela sitt liv. Nu har man tidigt flera daghemsfröknar, lärare och vikarier. Barn tvingas förhålla sig till dem vare sig de vill det eller inte. Kärnfamiljen är sedan länge under upplösning. Personalomsättningen ökar i skolan och ju äldre ett barn blir, desto fler personer måste det relatera till. Det kan skapa en identitetsförvirring och just därför ett behov av avgränsning, ett behov av att synas. Kanske är piercing det mest påtagliga sättet att känna att man finns. Smärtan som uppkommer då, eller vid intensiv träning, blir ett sätt att tydliggöra för sig själv att man existerar som enskild individ. Detta är den ena sidan av myntet.

Den andra är en ökad förmåga till anpassning, snabb uppfattning, det vill säga *förändringsbenägenhet*. Men vad skiljer den goda flexibiliteten eller adaptionsförmågan från den nervösa rastlösheten? Vad är skillnaden mellan förändringskompetens och oförmågan till djup kontakt? Vad är livsviktig förmåga till anpassning och flexibilitet och vad är oförmåga att driva långsiktiga idéer, sådana som kräver offer, solidaritet eller omtanke?

Att lära känna en annan människa kräver en viss tid och konstant. Av flera skäl lär sig nu många tidigt att inte hysa några

större förväntningar på mänskliga kontakter. Det är bättre att bita ihop och klara sig själv. Med nödvändighet investerar man då inte spontant i en annan person. Kanske får det till följd att människan blir sämre rustad att bli djupare berörd av någon annan? Kanske även av Gud.

Allt fler människor lär sig relativt tidigt att inte fästa sig allt för djupt vid en annan människa eller en grupp. Om man gjorde det skulle man riskera att bli besviken. Då är det bättre att inte alls satsa på relationer, utan hellre på sig själv eller på något som man (tror att man) har kontroll över. Jaget har blivit det nya projektet. Att resa till fjärran länder skapar en känsla av att man behärskar sig själv. Barnets trotsiga »kan själv» återkommer på kulturell nivå. Det ständiga behovet av att markera sin originalitet – vilket inte är detsamma som egoism – är kanske en överlevnadsstrategi för den som tidigt svikits.

Den förlängda ungdomstiden (många i femtioårsåldern tycks fortfarande klänga sig fast i tonårsbeteenden) gör att man löser upp banden mellan individ, generation och historia. Äldres kunskaper och erfarenheter har fått allt mindre relevans för yngre. Föräldrar förlorar sitt tidigare *erfarenhetsbaserade* övertag genom att barnen har ett *teknikbaserat* försprång. Femtonåringen kan mer om internet och data än sin fyrtiofemårige far. Vuxenheten har blivit problematisk när föräldrar börjat förlora tron på sin egen kompetens som uppfostrare. Det blir svårt att ta sig själv på allvar när sådant som för bara några år sedan uppfattades som rätt nu ersatts av andra värden. Inom vissa områden är det inte barnen som skall fostras, det är de vuxna som måste hänga med: »Ja, men tiderna har förändrats, kära pappa!» säger sextonåringen och går sin väg. Ordet fostran har försvunnit som rester av ett förtryckande patriarkalt system,

men vad har kommit i stället?

Det är inte allt för ovanligt att barn måste trösta en förälder när pappas/mammas partner svikit. Men barn som allt för tidigt hamnar i vuxenroller gentemot sina egna föräldrar får bära en stor ensamhet. De sörjer hela livet att ingen har orkat eller hunnit se dem. De brådmogna barnen längtar efter den omsorg som ingen kunnat ge dem. Det är inte underligt att de sedan idealiserar eller romantiserar sin egen kärleksrelation. Samtidigt blir de just därför ständigt besvikna. Inte är det märkligt att de tidigt svikna hetsas av reklamens lyckliga familjer. Det är inte konstigt att rastlösheten kommer inifrån.

Likriktning, konsumism och estetisering

Nu följer en teoretisk fördjupning för den som vill (hoppa annars vidare till nästa kapitel): Framväxten av det moderna västerländska samhället beskrivs ibland som en följd av industrialiseringsprocessen, en allt mer ökad differentiering mellan olika samhällsfärer, en ökad rationalisering, en mer markant åtskillnad mellan olika roller som människan intar liksom uppbyggnaden av moderna informations- och kommunikationsnät. Under efterkrigstiden har man talat allt mer om konsumtionssamhället, att industrisamhället ersattes av informationssamhället och att detta i sin tur är på väg att ersättas av upplevelseindustrier.

Globaliseringstendenser via internet och övernationella firmor – med logotyper som gör att man känner sig hemma var man än är i världen – gör att rastlöshetens vagabonderier kompenseras av igenkännande. När ungdomar landar i Calcutta, Trondheim eller Mexico City kan man äta på likadana Pizza

Hut. Man är borta men samtidigt hemma. Musiken ur högtalarna, modet i skyltfönstren och reklamsnutarna i TV, liksom den överallt närvarande CNN, gör att den mångbesjungna postmoderniteten tvärtom ter sig som en allt mer ökad homogenisering. Globaliseringens konsumistiska livsstilar – kopplade till varumärken – skapar en likriktning (Ritzer 1996).

Religiösa termer som tro och helighet, liksom politiska ord som liberalism eller demokrati, ersätts av ekonomiska begrepp som marknad och kund. Vår tids viktigaste ideologiska symbol är därför varken religiös (korset eller halvmånen) eller politisk (hammaren och skäran) utan kommersiell: *bankomaten*.

Parallellt med denna utveckling mot mångfald, mobilitet och konsumtion går frågan om individualiseringen: *jaget som projekt*. Det finns hela industrier som aktivt vill skapa osäkerhet om en persons egen kropp och utseende. De gör detta i syfte att erbjuda varor eller tjänster som skyddar mot den osäkerhet de själva skapat. Allt fler tycks slita med att mejsla ut sin egen identitet, söka sitt självförverkligande eller sin särart. De flesta vill inte bara ingå i en massa utan vara »sig själva». Men denna originalitetsjakt har i sin tur blivit problematisk (Putnam 2000).

Identiteten var länge kopplad till socialisation (social fostran) in i relativt *få* och *stabila* former, det vill säga skola, släkt, vänner, föreningar, kyrka. Det fanns tydliga socialisationsagenter och urskiljbara processer in i och ut ur dessa rörelser. Nu ser man allt *fler* och allt mer *diffusa* normsändare. Dessutom tycks vägarna in i och ut ur sociala rum gå fortare. Till detta kommer att enskilda personers »jag», vilka skall hantera normer eller söka sig en livsåskådning, tycks blir allt mer sköra eller uttunnade.

Samtidens identitet formas av både kollektiva och personliga faktorer; med en grov förenkling skulle man kunna säga att det splittrade *samhället* samspelar med individualistiska *personligheter*. Dessa två processer förstärker varandra. Förs de samman skapas grogrunder för den relativism som uppträder, de ad hoc-hållningar som ofta karakteriserar såväl religiös som politisk ideologi. Ingenting har längre självklarhetens styrka. De kollektiv som burit samhällsmodeller och kristna tolkningar har eroderat. Varje människa har blivit allt mer utlämnad till sig själv: till att söka sin egen livsväg. Men blir mångfalden för förvirrad och spretig kan man snart ana stöveltrampet i fjärran. Ropen efter starka ledare, klara bud och enkla lösningar kan förr än vi anar bli attraktiva.

Den exponentiellt ökade tillgängligheten till olika handlingsätt och alternativ leder till en *övermättnad*. Allt tycks lika sant eller falskt. Enligt den mångbesjungna postmoderniteten finns en grundläggande osäkerhet om möjligheter att uppnå stabil kunskap. Det leder till att självet eller identiteten på ett helt annat sätt än tidigare blir ett *reflexivt projekt*, där man ständigt får vara beredd att ändra ståndpunkter och livsstil. Det verkar som om samtidsmänniskan har tillägnat sig en arsenal av schabloner när man skall beskriva sig själv (Berman 1995).

En annan aspekt av samtiden är *estetiseringen*. Det blir ytan som gäller när insidan sällan får utrymme. Människor blir allt mer upptagna av att skapa sig identiteter via utseende, mode och poser – inte via åsikter, genomtänkta argument eller kunskap. Samtidigt uppstår motstånd. När man är på väg att uppslukas av samtidens virvel känner man ett behov av att sticka av från likriktningen. Det gör att det blivit allt viktigare med privata sfärer. Ju mer medveten man blir om sig själv, desto vik-

tigare blir det att avvika – om inte genom något annat så genom hårfärg, kläder, kroppsbyggnad etcetera. Mode och konsumtion blir här såväl en kollektiv identitetsmarkör som ett sätt att avgränsa sig mot andra. Det betyder att det som uppehåller självuppfattningen inte längre är sociala processer (skola, kyrka, familj etcetera) utan snarare musikstilar, smak och ordval, det vill säga hur man presenterar sig i vardagslivet. Den estetiska människan kan låta sig slukas upp av massan och av trender och välja att flyta med som en kameleont. Samtidigt har hon en reflexiv sida som gör att hon distanserar sig från sitt sammanhang och väljer en egen stil (Featherstone 1991).

Estetiseringen av vardagslivet syns bäst i kroppens och kroppsuppfattningens psykologi. Det tycks som om det huvudsakligen är från filmens, medias, reklamens, modets, musikens och sportens värld som kroppsidealerna hämtas. Fixeringen vid yta, kroppsbyggnad och utseende leder till en idealisering. Konsumtionssamhällets ekvation lyder därför *ungdom + skönhet = lycka*.

Ungdoms- och framgångsmyter

»Ungdomlighet» är västvärldens symboliska markör för det goda livet. Ungdom är en term för det snabba, vackra och formbara. Ungdom är en utopi om odödligheten. Samtidigt vittnar idealiseringen av ungdomen om förnekandet av åldrandet och ytans förförelse. Ungdom är en kommunikativ, estetisk och erotisk myt som också de vuxna och gamla allt mer orienterar sig emot. Det leder till att begrepp som mognande, åldrande eller vishet i stort sett försvunnit. När äldre vill komma med råd lyssnar de yngre artigt – »för man vill ju vara

snäll mot de gamla» – men råden upplevs sällan ha relevans. Äldre människor får synas i media så länge de är ungdomliga och aktiva. De badar glatt i isvakor eller klättrar i branta berg.

Det är slående att många i övre medelåldern omedvetet väljer att leva sina liv genom barnen eller beter sig som om de fortfarande vore tonåringar. Det finns en förtäckt ångest över att bli gammal. Men den döljs – eller överkompenseras – genom klädval och ett hektiskt liv. En mamma lånar dotterns jeans. En pappa försöker bli bättre på snowboard än sonens vänner. Han använder ungdomarnas slangord, men missförstår dem så att barnen uppfattar honom som pinsam.

När man kommer in på varuhusens parfymavdelningar är ljuset uppskruvat och flödande vitt. Vad händer? I relief framträder ens egen långsamma förslappning i jämförelse med anonsernas modeller eller expediternas vällagda mascara. Klädmodet bygger på att sudda ut skiljelinjerna mellan äldre och yngre. För inte så många år sedan visste man hur en farbror skulle se ut – för att inte tala om en tant. Koderna var låsta.

Men även *framgångsmyten* bidrar till rastlösheten. Orden »du kan bara du vill!» skapar orealistiska fantasier. De flesta har inte alls möjlighet att förverkliga sina drömmar, trots att de tänker positivt varje dag. I stället framstår den högst vanliga tillvaron som grå. Gapet är stort mellan de brunbrända glada ungdomarna i reklamen och ens eget högst banala liv. Dessa vackra kroppar och breda leenden bidrar till att vissa känner skam eller skuld över att själva inte vara lyckade. Det finns ett handlingsförlamande eller cyniskt element i påståendet att varje människa är sin egen lyckas smed.

För fort och för mycket

Arbetet tar en stor del av människans begränsade livstid. Samtidigt blir längtan efter familj och gemenskap idealiserad. Mycket tyder på att många knappast ens orkar med sin familj. Drömmen om att samla många till en stor *Fanny och Alexander*-fest, att leva rikt och med många goda skratt finns i veckotidningars reportage. Det dukade långbordet symboliserar samtal, trevnad och gemenskap – just det som man själv inte har. På glänsande bilder i *Sköna hem* visas vackra ting som de flesta saknar. Matvaruaffärerna blomstrar, kokböckerna ökar i antal, vinkunskapen tilltar. Många fördjupar sig i underliga recept på exotiska maträtter. Men vem lagar denna mat och vem ger sig tid att sitta i mjuka fätöljer?

Heminredningspornografiska bilder kanske säger mer om våra önskedrömmar än om verkligheten. Försäljningen av snabbmat ökar fortfarande. Avståndet mellan behov och tillfredsställelse blir allt kortare. Frustrationströskeln blir lägre; får man vänta i två minuter på hamburgerbaren byter man kö. En forskarrapport talar om »betandet», småätandet, som den nya matkulturen: »Nej tack, jag gör mig lite fil och en macka – det vinner jag lite tid på.» Många sägs stoppa något i munnen vid ett trettiotal tillfällen per dygn. Vi vill leva snabbt, men ha frukten av långsamheten.

Visst finns det motvikter. På helgerna lagar man god mat och bjuder på det bästa man har, nämligen tid. Och visst är det en bra affärsidé att skapa hela butiker för köksutrustning med tillhörande vackra kataloger. De drabbar oss i våra djupaste fantasier om hur livet skulle kunna vara. Sådant ger ställföreträdande tröst. Men också den blanka maskinparken hetsar den

husmor eller husfar som kommer hem på fredagskvällen och alla är hungriga.

Allt färre familjer äter middag tillsammans. Av dem som fortfarande gör det äter trettio procent på mindre än en halvtimme. Ytterst kort tid per dygn ägnas åt social samvaro. Ett barn ser ungefär två timmar TV men samtalar med en vuxen ungefär 20 minuter per dygn. Reklamens trevliga matkorg på en grön äng blir i verklighetens kök en snabbt uppvärmd pizza; korb och makaroner eller en lapp på köksbordet: »Ta dig lite mat i kylan, pappa kommer snart!»

Allt fler lever sina liv mer i relation till arbetet än till sin familj. I teorin vill de flesta tillbringa mer tid med familjen. Men när allt fler har med sig arbetsuppgifter hem är det oftast jobbet som invaderar fritiden, inte tvärtom. Många lägger ned stor möda på att få det trivsamt på arbetsplatsen. Men i hemmet skall det på något sätt vara självklart att alla mår bra. På arbetet kallar man till seriösa möten för att kunna hantera konflikter, medan man i hemmet försöker slita sig till en halvtimme i månaden för att kunna resonera om vem som skall göra vad.

Många lever på gränsen av sin förmåga. Man klarar av jobbet, men man orkar knappt med familjen och vännerna. När man kommer hem från arbetet frågar man sina telningar vad de har gjort under dagen. De förklarar utförligt samtidigt som man förstrött läser tidningen. Men man lyssnar inte. Efter en stund ställer man samma fråga. Besviket går barnet till TV:n medan pappa lagar mat.

Upplevelsenarkomani

Handlingskraftiga som allt för tidigt hamnat i en överansvarig position vill ganska snart sig ta sig ur den. Rapporter talar om utbrända trettiofemåringar. Många kvinnor sägs ha överblick och kunna organisera. Och kanske finner de sin identitet i att vara effektiva. Men också snabbhet och duktighet kan bli ett försvar. »Slappnar jag av riskerar mina tankar att gå sin egen väg, därför är det bättre att jag lever med turbon påslagen.» Har man inte nog med erfarenheter genom att slita för mycket på arbetet kan man söka sig till *intensiva upplevelser*, extrema sporter eller plågsamt skulptera sina vadmuskler. Sådana kroppssmärtor dövar rastlösheten under några dagar eller timmar. Man lär känna sina gränser, man känner att man finns till. Den maximala ansträngningen gör att man blir tydlig (Skårderud 2000). Man klättrar på livsfarliga väggar, hoppar fallskärm eller bungy jump. Där den sociala och ekonomiska tryggheten blir kvävande kvicknar man till genom att utsätta sig för det svåra eller pina sin kropp. Utan upplevelser får man abstinensbesvär.

Här kan det vara vist att lyssna på Claes Hylingers beskrivning av skillnaden mellan den sanne resenären och den jäkta- de turisten: »Längtan efter strapatser är ingenting annat än en barnslighet, ett uttryck för oron hos dem som inte hittat sin plats i livet; trötthetskänslan som följer på ansträngningarna dövar tillfälligt hans ängslan. Det är ingen lämplig attityd för den sanne resenären /.../ – Det finns också en annan vanföreställning som det kan vara på sin plats att undanröja; den gäller det så kallade sökandet. Missförstå mig inte, men i viss mening är det ingen idé att söka något alls som man inte redan har funnit. Jag har i olika världsdelar träffat på alltför många

'sökare' på drift, unga män och kvinnor som hade gjort bäst i att lyssna till Emersons ord: 'Den som reser för att bli road eller för att finna något som han inte för med sig, reser bort från sig själv och blir gammal redan som ung bland gamla ting. I Thebe, i Palmyra har hans vilja och tanke blivit gamla och förfallna som de. Han för ruiner till ruiner'» (1986).

Claes Hylinger skriver vidare att »en djupare mening går att finna var som helst och när som helst – när man tittar ut genom fönstret, när man går över gatan, när man äter sin *coq au vin* – och att det bara är hysteriker och de förstockade i anden som måste bestiga indiska bergstoppar och segla i storm över Atlanten för att på så vis chocka sig själva till att se med friska ögon på sin egen tillvaro» (1990).

Mitt i hetsen finns ofta en upplevelse av existentiell *längtan* efter något mer eller något annat. Detta »andra» är diffust och svårfångat. En del talar om livskriser, andra om andlig brist, om känslan av att vilja botten, att stå i ett stort sammanhang eller att finna en mening. Ordet »saknad» refererar till något som har funnits men som nu är borta. Saknaden går att åtgärda. Men samtidigt ord är snarare »längtan». Den tycks utan objekt. Fingrarna trummar mot underlaget, blicken irrar. Längtan rör sig kring sig själv. Den rastlöses oro har blivit sin egen referens. Samtidigt är det i denna oro som det finns en länk till andlighet och tro (Berg-Eriksen 2000).